

Pedagoška funkcija legend

Petra Novak

This article discusses functions of folklore that are evident in Slovenian tales with Christian content. The analysis refers to the collection of 155 written Slovenian legends of St. Peter, collected on the Slovenian ethnic territory. In the collected material, the educational/pedagogical function is emphasised, although it is intertwined with other functions, especially with that of maintaining subordination to accepted patterns of behaviour.

Keywords: Slovenian folklore, legends, folktales, functions of folklore, educational function, pedagogical function

Uvod

Ob pojavu novih medijev se je pomen folklorne zmanjšal: mogoče zaradi tekmovalnosti na področju zabave ali izgube drugih funkcij, npr. poučne, ali pa zaradi nezmožnosti, da bi se vključila v kulturne spremembe, ki so prehitre ali preradikalne ... (W. Bascom 1965: 296–297) V sledeči razpravi skušam s pomočjo jezikovne analize – jezik je mogočna dimenzija identifikacije in skupnosti – ugotavljati prisotnost pedagoške funkcije folklorne predvsem pred pojavom novih medijev. Legende, ki sem jih zbrala, so namreč etnografi zapisovali vse od leta 1850 naprej. V svojem zaključku vedno nosijo poučno noto. A žal je ta pouk današnjemu otroku tuj. Družbenim spremembam, ki spreminjajo tudi način odraščanja otrok, ne moremo ubežati. So pa zbrane legende več kot pripovedi; so naša/slovenska etnografija, ki omogoča vpogled v naš/slovenski način življenja.

Gradivo

Rezultati opravljene analize in interpretacije temeljijo na 155 zbranih slovenskih legendah, v katerih nastopa apostol Peter. Za potrebe raziskave sem pregledala že zapisano oz. natisnjeno gradivo rokopisne zbirke na Inštitutu za slovensko narodopisje (ISN) ZRC SAZU-ja, različne časopise, revije in zbirke oziroma monografije. Precejšen del predstavlja gradivo iz zbirke Glasovi, ki prinaša folklorne pripovedi s širšega območja slovenskega ozemlja. Zbrane legende so bile zapisane v obdobju od sredine 19. do začetka 21. stoletja in na celotnem slovenskem etničnem ozemlju (vključujoč tudi zamejstvo), a z različno frekvenco pojavljanja na določenem območju.

OBDOBJE	ZAPISI/OBJAVE
1. polovica 19. stoletja	Vir: rokopisna zbirka na Inštitutu za slovensko narodopisje (ISN) ZRC SAZU-a. Nekateri rokopisi so kasneje objavljeni v časopisju 2. polovice 19. stoletja.
2. polovica 19. stoletja	<i>Ljubljanski časnik</i> (1850), <i>Sl. Bčela</i> (1851, 1852), <i>Novice</i> (1859), <i>Kmetijske in rokodelske novice</i> (1858, 1868), <i>Sl. glasnik</i> (1863), <i>Besednik</i> (1873), <i>V(e)rtcu</i> (1873, 1878, 1884, 1885, 1883, 1887, 1888), <i>Kresu</i> (1884, 1886), <i>Slovenski gospodar</i> (1888), <i>Dom in svet</i> (1888, 1889), <i>Popotnik</i> (1889) Kosi: 1890 (<i>Narodne legende za slovensko mladino</i>), 1891 (<i>Narodne legende za slovensko mladino, zv. 3</i>) in 1897 (<i>Sto narodnih legend</i>).
1. polovica 20. stoletja	<i>Vrtec</i> (1901), <i>Gorenjec</i> (1905), <i>Slovan</i> (1913), <i>Angelček</i> (1930/1931), <i>Sl. gospodar</i> (1937), <i>Jaselce</i> (1927). Möderndorfer: <i>Koroške narodne pripovedke</i> (1946); Trdina: <i>Bajke in povesti (o Gorjancih)</i> (1910–1950) ...
70. leta 20. stoletja	Merkù v <i>Traditiones</i>
konec 20. in začetek 21. stoletja	Zbirka <i>Glasovi</i> , monografije (npr. <i>Slovenske povedke 20. stoletja in Slovenska slovstvena folklor</i> (M. Stanonik); <i>Slovenska dežela v pripovedki in podobi</i> (Dušica Kunaver)

Obdobja in zapisi (objave) zbranih legend

Folklor in njena funkcija

Temeljna funkcija slovstvene folklor, sicer prepletena iz več posameznih, je v njenem vzdrževanju stabilnosti kulture; folklor naj bi znotraj družbe funkcionirala tako, da bi zagotavljala podreditev sprejetim kulturnim normam.

William R. Bascom je opredelil štiri funkcije folklor, in sicer folklor razkriva človekove frustracije in pomeni poskus pobega v fantazijo izpod raznih oblik represije družbe nanj; legalizira, potrjuje kulturo, upravičuje njene rituale in institucije; igra pomembno vlogo v poučevanju; vzdržuje podrejenost sprejetim vzorcem vedenja. Podobne ali celo identične funkcije imajo lahko različni tipi folklornih žanrov. Ravno tako je mogoče, da ima isti tip folklor več različnih funkcij (Bascom 1965: 279).

Pri legendah je smiselno izpostaviti predvsem vzgojno/pedagoško funkcijo, ki je jasno izražena (tudi s strani nekaterih zapisovalcev), in se prepleta z ostalimi funkcijami; najmočnejše pa se vzgojna funkcija prepleta s funkcijo podrejenosti sprejetim vzorcem vedenja.

Funkcija poskusa pobega v fantazijo in funkcija potrjevanja kulture sta po mojem mnenju nakazani implicitno. Slednjo, prav tako v prepletu z vzgojno tendenco, tudi prikažem.

Pedagoška funkcija

Poučna ali didaktična nota besedil se pojavlja v najrazličnejših oblikah, v verzih ali prozi (Kmecl 1996: 292). Tudi William R. Bascom poudarja, da je pedagoški pomen različnih folklornih oblik izpričan po vsem svetu: uporabljajo jih za discipliniranje majhnih otrok, da se pomirijo, jim pojejo uspavanke; pregovori se uporabljajo za izražanje groženj, ki jih govoreči ne želi dobesedno izreči, a z žalitvijo in ironijo želi spodbuditi drugačno dejanje/delovanje osebe. V slovstveni folklori lahko najdemo nauke in zagovarjanje principov, kot so marljivost, spoštovanje staršev ter smešenje lenobe, uporništva in snobovstva (1965: 293–294).

Legenda je eden tistih žanrov, pri katerem je v večini nauk izražen neposredno, je utemeljen in v več primerih hiti v poučni konec, ki naj bi bil njena »teža«, zato je ponazoritvena zgodba kratka, brez nepotrebnih zastranitev; obseg legende je iz tega vzroka navadno majhen. Že sami naslovi/podnaslovi legend velikokrat nakazujejo na vzgojno noto, predvsem pri tistih iz časa, ko je v literarnem prostoru nastajala mohorjanska povest¹.

Hipotetično predvidevam, da posamezni zbiratelji tistega časa (prim. A. Kosi) niso hoteli zaostajati za ostalimi, katerih tendenca je bila vzgajati mladino s knjigo. Legende, pridobljene iz zbirk ob koncu 19. stoletja, štejejo za mladino primerna, vsebinsko privlačna in vzgojna besedila, namenjena celo šolskemu branju (prim. zbirka Kosijevih legend in legende, objavljene v reviji *V(e)rtec*). Zato so v ospredju predvsem vrednote, ki so bile v tistem času primerne za mladega sprejemnika in so bile zanj pomembne. Denimo o prešuštvu in podobnih slabih dejanjih ni govora, verjetno pa je eden od razlogov za to tudi dejstvo, da so bile tovrstne teme v času nastajanja legend med kmečkim/preprostim prebivalstvom tabu; tudi npr. skrb za čisto okolje prihaja do izraza v sodobnosti.

Pogosto torej že sam naslov legende kaže na poučni, vzgojni namen: *Bodimo usmiljeni in odkritosrčni* (Kržišnik 1888: 16); *Pomagaj si sam in Bog ti bo pomagu* (Primožič v Stanonik 2003: 125); *Komu pomagati?* (Jelinčič v Stanonik 2003: 125) *Bejži zlodej, baba gre* (Kocjan 1993: 128); *Vse je v božjih rokah* (Kocjan 1993: 127); *Malo potrpi, če te kera piči* (Gričnik 1998: 439); *Ta lena muore pridnəga dabət* (Dolšek 2000: 121); *Jezus poplača dobro dəkle* (Dolšek 2000: 122).

Prav tako pa lahko zasledimo sledeči podnaslov: */.../ slovenski mladini v poduk in zabavo* (Kosi 1897). Iz tistega obdobja je največ legend zapisanih v listu *V(e)rtec*, katerega namen je prinašati »*mladini nedolžne in koristne zabave; zdrave in krepke dušne hrane*«. To nakaže v svojem prvem uvodniku: (mladina) »*vadi se ljubezni do svojega bližnjega, pa boš ljubljena od vseh dobrih ljudi; vedno hodi po edino pravem potu, ktereга ti kaže kerščanska vera, brez ktere nihče ne more biti srečen niti koristen občnej človeškej družčini, pa boš hodila prav, zadovoljno in srečno. To žele tvoji straši, to želimo tudi mi, ter upamo, da bodo te drobtinice iz našega Verteca padle na dobro plodno zemljo in bodo našle dovoljnega odziva pri Tebi, ktera si nam najslajši up boljše in veselješe prihodnosti.*« (Tomšič 1871: 1)

¹ Imenovana tudi krištofšmidovska povest, po avtorju Christophu Schmidu (1768–1854), ki je omenjeni žanr populariziral v katoliški Evropi in pri nas (po Hladnik: <http://www.ijs.si/lit/mladini.html-12>).

Zelo veliko legend je versko vzgojnih in praktično poučnih. Sestavine praktične poučnosti in verske vzgoje se zagotovo med seboj prepletajo, saj poleg verovanja v (nezmotljivost) Boga učijo tudi, po mojem mnenju predvsem, ostalih (splošnocivilizacijskih) kvalitet, ki so potrebne oz. zaželeni za prijetno sobivanje z ljudmi². Osebi (sv. Peter in Kristus), s katerima nas legenda pripelje do tega spoznanja, sta vzeti iz verskega/krščanskega sveta; sta pa obe osebi že prej obstajali v indoevropskih mitih. Kristus naj bi bil po mitološki razlagi prvobitni orjak (iranski Gayomart, indijski Puruša, gremanski Ymir ipd.). Sveti Peter pa 'nastane' iz, po dualističnem mitu, Kristusovega oponenta, hudobe. Po tej, dualistični teoriji naj bi se nekdanji živalski božji pomočnik, postopno spremenil v božjega služabnika, 'tovariša', ta pa naposled v tekmeča. Takšen razvoj naj bi potekal pod iranskim vplivom ob morebitnem bogomilskem posredovanju (Šmitek 2004: 14–16).

Ti, stari dualistični miti so se v poznem srednjem veku preoblikovali tako, da so njihovo sporočilo vsaj delno prevzele legende o popotovanjih Kristusa s sv. Petrom. Vera je bila namreč (skozi običaje, ki so se razvili)³ v tistem času zelo dober usmerjevalec življenja 'navadnih' ljudi (v zbranih legendah definiranih kot tipičnih), bila je neke vrste 'državljan-ska vzgoja' (vzgoja za skupnost) brez policije, sociale in drugih inštitucij, ki uravnavajo družbeno življenje danes. Torej vrednote, ki so nam podane kot sprejemljive, v tem kulturnem okolju lahko po eni strani izvirajo že iz *Svetega pisma*, hkrati pa so za življenje v skupnosti neizogibne.

Težnje po vzgajanju vere, religioznosti tako lahko najdemo v legendah, ki nakazujejo pomembnost zaupanja v Boga⁴, četudi ne razumemo njegovih dejanj. Najboljši zgled, ki nam to razkrije, je zagotovo sv. Peter, ki velikokrat na podlagi lastne izkušnje ob koncu, v nauku izrazi utemeljeno vero v Boga:

»Vse je dobro, vse je modro, kar ti storiš!« izpregovoril je tiho sv. Peter, korakal molče poleg Jezusa, v srcu hvaleč njegovo modrost in pravičnost. (Dom in svet 1889:189)

Tedaj je Peter osramočen povsil glavo. »Odpusti, Gospod, da sem mogel slabo misliti o tebi. Saj vem in verujem, da vse, kar storiš, prav storiš.« (Meško 1930: 4)

V besedah: *»Kdor hoče dvajsetice imeti, jih more pošteno zaslužiti« - ga zaverne Jezus in stori sveti križ čez njega (Iskrač 1859: 291)* pa sta nakazani tako verska vzgoja (sicer tudi obče človeška vrednota) – poštenost – kot gospodarska vzgoja: nasvet, kako zaslužiti denar. Enako nadaljuje: *Treba je sam poprijeti za delo, če hočemo, da nam pomagajo tudi drugi. Takrat je Peter spoznal, da se mora vsak potruditi za svoj obstoj.*

² Poštenost, zvestoba (ne samo božjemu nauku), dobrota, resnicoljubnost, iskrenost, potrpežljivost ...

³ »V srednjem veku so zakone imenovali običaji. Običaj, ki so ga ljudje živeli in potihoma odobrili, je vodil življenje skupine ljudi in je postavljala meje muham posameznikov. Seveda, vedno so bili posamezniki, ki so skušali prekoračiti omejitve, ki jih je postavila skupina ali družba (pod vplivom krščanskih vrednot, seveda). In četudi takrat ni bilo javne oblasti, ki bi kaznovala kršilce, jih je na podlagi teh običajev, skupnih vrednot, zavrnila skupina/družba (po R. Pernoud 2003: 76–77).

⁴ Nakazano v vseh legendah.

Navodilo vedenja, ki ga legenda daje ciljni publiki (uspeh bo dosežen, če se človek vidi v kateri od predstavljenih oseb, kar ni težko, saj poimenovanja temeljijo na občnih imenih), je jasno: s potrpežljivostjo, vztrajnostjo in pridnostjo se marsikaj doseže; za vsako srečo se je treba žrtvovati; vdanost v pravilnost božjih namenov; s svojo in božjo pomočjo v življenju lahko veliko dosežemo; poslušnost ... V ozadju informacije je prepričanje, da je z božjo pomočjo svet dokončno urejen in v ravnotežju. In da bi se vsako ravnotežje ohranilo, je vsaka sprememba na pozitivni strani sveta prikazana s pomočjo negativnega nasprotja. V to nas prepričajo tudi primeri legend, kjer so slaba dejanja kaznovana in dobra nagrajena. Največkrat gre tudi v eni in isti legendi za polarizacijo tako dobrega kot slabega. Krščanska tradicija na tem mestu nadaljuje religijo Slovanov (le-ta pa naj bi bila izvirajoča iz starega Irana), a je ob tem potrebno poudariti, da se vrednostno razlikovanje dobro-slabo med silami, božanstvi pojavi šele v obdobju krščanstva (Šmitek 2004: 219).

Funkcija vzdrževanja podrejenosti sprejetim vzorcem vedenja je tako močno prepletena s vzgojno/pedagoško funkcijo, da ju ne moremo ločiti; nekaj je sprejemljivo, nekaj ni sprejemljivo; v tem je treba vzgajati. Tudi če to ni nikjer eksplicitno zapisano/uzakonjeno, si posamezna družba/kultura sama postavi in širi ravno preko družbenega, kulturnega udejstvovanja/ustvarjanja. Če v legendi piše, da je nekaj prav in če tako dela Kristus, ki je nadvse spoštovana, pozitivna, vzorna oseba, naj bi tudi ljudje počeli stvari po njegovem zgledu. V primerih, da jo je sv. Peter zaradi svoje neposlušnosti skupil in obratno, da je bila njegova pokornost poplačana, potem enako čaka tudi druge nastopajoče osebe v legendah ali enako tudi sprejemnike legende – če je bila negostoljubna gospodinja kaznovana, potem je v realnem življenju potrebno biti gostoljuben.

Legende o poplačani dobroti so zbujevalke upov in potrpežljivosti; pa tudi tolažba – dokaz, da je nekaterim uspelo. Primer:

Ko sta Jezus pa svet Peter hodla po svetu, sta pa en večer prišla tam v eno vas k eni bogi ženi in sta jo prosla za prenočišče. Pa drugega ni imela, jima je kar slamo po tleh pogrnila pa navadne hoden rjuhe. Vjuro sta pa vprašala, kaj bi za plačilo. »Eh,« je rekla, »samo moje delo naj bo blagoslovljeno!« Gresta naprej. Žena pa začne tiste rjuhe zlagat. Pa kar zlaga, cel dan zlaga, polna hiša je bla tistih rjuh. /.../ (Gričnik 1995: 428)

Legende nam govorijo o prikritih zakonitostih neotipljivega, neoprijemljivega duhovnega sveta, ki se občasno uresničujejo kot dobro ali zlo, potrjeno v življenjski skušnji stoletij. V njih se lahko gledamo kot v zrcalu. Tako bi lahko rekli, da so tudi v tej raziskavi zbrane⁵ legende kljub našemu kritičnemu, površinskemu človeškemu gledanju v svojem globinskem sporočilu prepričljiva resnica o življenju (po Orožen 2006: 618). Dokaz temu je v nalogi tudi celotno šesto poglavje. S tem se uresničuje tako funkcija legaliziranja, potrjevanja kulture, upravičevanja njenih ritualov in institucij, obenem pa nam pokaže, kateri vzorci vedenja so za določeno (v mojem primeru našo, slovensko) kulturo sprejemljivi, zaželeni. Tako naj bi torej folklorja potrjevala, legalizirala kulturo – določen del družbe-

⁵ Ne le Kosijeva zbirka *Sto narodnih legend slovenski mladini poduk in v zabavo*, ki jo je analizirala Orožnova (2006: 618).

nega dogajanja je v določeni družbi sprejemljiv, določen ne. In s tem se tvori kulturo in lastno identiteto; kar je sprejemljivo, je pozitivno, je "naše" in kar je "zunaj"; kulturo, kjer je cenjena pridnost (ne pa toliko iznajdljivost ...), ubogljivost, pokornost, gospodarnost, poštenost, zmernost, zadržanost, gostoljubnost, dobrosrčnost, skromnost, materinstvo, 'krščanska' družina ... In tako seveda potrjujejo/vplivajo na javno življenje in obratno: ljudje sami to kulturo ustvarjajo, jo krepijo.

Primer kulture sprejemanja gostov, vzgojno poudarjena gostoljubnost:

Pridta h nam, pridta čez nuč. /.../ Pridta h men, bom jest pastrejgla vama. (Dolšek 2000: 121)

/.../ A siromašni ljudje bi tudi radi postregli popotnikoma, ter začno zbirati drobiž /.../ (Kosi 1897: 75)

Prikazana pomoč ob kmečkih opravilih oz. pošten zaslužek za delo:

Kristus in Peter prenočita pri kmetu in bi morala zato drug dan pomagati pri mlačvi. (Ferčnik 1873: 78)

/.../ »če res nikjer ne morete dobiti mlatičev, ti midva zmlativa žito. Dajati nama ni treba drugega, nego vsak dan toliko jedi, da ne bova gladna!« Žena privoli, in sv. potnika se takoj drugi dan spravita v skedenj na delo. Vzveličar zakuri sredi skednja velik ogenj, naloži okolo njega polne snope /.../ (Kosi 1884: 101)

Primer, kjer je navedeno »navodilo« vedenja ob določenih ritualih, praznikih:

»Žal mi je sicer, da se je to dogodilo. A dobro sem naredil: vedno, kadar pijanec dvigne kupo, pravi: Bog živi! Ko pa šterc kaj dobi, pa pravi: Bog plati! Kot si sam slišal, mi pijanec želi vselej dolgo življenje, šterc pa mi povzroča same dolgove!« (Rešek 1995: 99)

/.../ Je pa post bil; k veliki noči so se postili. Ob enajstih si šele kosilo dobil. /.../ (Gričnik 1995: 439)

Moralna nota legend je največkrat prikazana prav ob koncu same legende, bodisi eksplicitno bodisi implicitno. Le-te pogosto ne zasledim le v legendah, ki imajo v sebi razlagalne prvine, kjer bi pa morda lahko zasledili tendenco v nezmotljivost Boga. Izpostavljanje moralnih načel ni pogojeno s pokrajinsko določenostjo, pojavijo se prav na vseh krajevnih območjih; praviloma se poudarek na določenih moralnih načelih loči glede na tip ATU⁶. Pri legendah, ki so uvrščene v tip ATU 750B, je npr. nagrajena gostoljubnost, enako tudi pri tipu ATU 750A, morda je še najbolj poudarjena nagrada za pridno delo in kazen za lenobo; pri legendah tipa ATU 753* je kaznovan pohlep in zasmehovana skopost, ponekod tudi goljufija. V tipih ATU 802 in ATU 802A* je poudarjeno pravično plačilo v

⁶ Antti Aarne - Stith Thompson - Hans Jörg Uther - klasifikacija ljudskih pravljic.

nebesih, na »drugem svetu« za dobra dejanja, ki jih človek stori na tem svetu/v zemeljskem življenju, določene stvari pa se človeku lahko poplačajo že za časa zemeljskega življenja, kot npr. več legend v zbirki *Farice* (Gričnik 1998).

Od moralnih načel oz. želje vzgajati po njih so v ospredju pridnost v povezavi z delom, poslušnost, skromnost. Med posameznimi tipi pa lahko zasledim tudi druge smer-nice vzgoje – npr. pobožnost, vera v Boga (Meško 1930/1931: 1-4; Jelinčič v Stanonik 2003: 125) kaznovana jeza (Jaselce 1927) oz. laž (Gričnik 1995: 439; Dolšek 2000: 121), nagrajeno zadovoljstvo (Slov. Bčela III 1852: 366–367).

Primer kaznovane požrešnosti:

/.../ Od kraja so še bolj počasi jemali, potem so začeli grabit. Nabasali so si polne žepe, polne cekre, pa polna usta so si natlačili. Ženske so si nabasale v firtahe, moški pa v ibaroke. Ko pa niso mogli več požirati, se jim je grlo zamašilo. To sta videla apostola, zato sta sklenila, da bosta kaznovala tako požrešnost. /.../ (Gričnik 1995: 441)

Pri izpostavljanju pomembnosti dela gre ali za nagrado, poplačano delovno vnemo, kazen za lenobo ali pa ob koncu legende utemeljeno združevanje delovnega in lenega. Zavzetost za delo je povezana tudi s trudom, vztrajnostjo.

/.../ Po puoljə je blu vse punu pridnəh lədjə. Anə so grablə, anə so žielə, kosilə. So blə kut onə bravincə. Je bil bug kuntient. /.../ Huodəjo. Pridejo v an zapušen kraj. /.../ »Lietə so pa lenuhə doma.« /.../ Lədjə so sədjelə na tlejh v sencə. Nobjeden nej nəč delol. Da se ne splača, so riekłə. Da se je škuoda mortrat. /.../ »Ja«, pravə Piətər, »da nei bə slučanju kaj təm lenuəm dal, znoš!« Bug je siegu u culo in səz pəstju vrgu nekaj ča nonje. /.../ »Sem jəm vrgu anəh por pesti uši, da se buojo obiralə, da buodo imelə saj anu delu, kə samu lenarjo.« (Tončič Štrancar 2005: 132)

Nekoč prideta Kristus in sv. Peter mimo dveh možev. Prvi je v potu svojega obraza neko grobljo razkopaval, drugi pa v senci blizu mlake sedel. Peter ju vpraša, kaj delata. Prvi mu odgovori: »Grobljo razkopavamo, ker bi rad, da bi tukaj kaj rastlo.« Drugi pa pravi: »Jaz pa mlako sušim, ker bi rad na tem mestu kaj vsejal.« Sv. Peter pa jima reče: »Tukaj v groblji bode vže rastlo, saj mož tudi zasluži, da mu zemlja kaj obrodi, ker se trudi; a v mlaki ne bo rastlo ničesar.« In to je še dandanašnji tako: v groblji raste rado, če kaj vseješ, v mlaki pa nič. (Arhiv ISN ZRC SAZU, maj 2007)

/.../ Srečata drugega voznika. Je pa tud zvrnil, samo on ni ležal, pač pa se je sam martral pa prelagal. Je pa Bog rekel: »Totemu pa morama že pomagat, ko je sam tak priden!« (Gričnik 1995: 439)

Pogosto je v ospredju tudi kazen za neposlušnost. Namen te kazni je bil najbrž pri-govarjanje k večji poslušnosti, hkrati tudi k večji podrejenosti sprejetim vzorcem vedenja.

Kristus posvari gospodinjo, naj nikar ne dela tega, kar je njega videla, in odide s sv. Petrom dalje. Baba je pa rekla: Kar zna ta, bom tudi jaz naredila. Nametala je poln pod snopja in ga užgala, ali o joj! zgorelo ji je ne le snopje z zrnjem in plevami, ampak tudi pod, hiša in vsa druga poslopja. (v Slovan 1913: 291)

/.../ Krist še reče kovaču, da naj nikar ne dela tega, kar je njega videl, ter odide s sv. Petrom dalje. Kovač pa veli: Taka postava se mi ne zdi pravična, da bi imel človek mlado in lepo mater, poleg nje pa staro in grdo ženo. Brž zagradi babo in jo vrže v ogenj. Kakor je videl Krista, tako se je usedel tudi on in začel meh goniti. Gonil ga je tako dolgo, da mu je tekel curkoma pot po obrazu. Zgorelo je oglje, zgorela je z njim tudi hudobna kovačnica. Krist pa se je razsrdil na neposlušnega kovača in ga za kazen prestavil v luno. (v Vrtec 1887: 7)

/.../ »Ne hodi, ker te bodo pretepli!« mu spet pravi Bog. Peter pa le ni ubogal pa sta šla noter. Bog pa je storil, da se je na Petrovem hrbtu znašla harmonika. Pijanci so jo zagledali pa so mu veleli, naj igra. Peter pa ni vedel, da ima harmoniko na hrbtu. Ni hotel igrati, pa so ga pijanci pošteno premlatili. (Krajcar 1996: 270)

Zanimivo, da tudi v primerih legend, kjer je izpostavljen pohlep oz. lakomnost, želijo z zgledom kazni doseči vzgojni učinek, in ne obratno: z nagrajeno skromnostjo – slednjih je v zbranem korpusu legend manj. Ob tem se mi poraja vprašanje, zakaj je skromnost vedno nagrajena ravno s preobilico vsega blagostanja, če je skromnost sama na sebi že vrlina.

/.../ Ponoči Kristus sliši gostilničarja, ki se je menil s hčerjo: »Si videla, koliko soldov imata! Zjutraj bom zgodaj vsal. Tam za ovinkom bom počakal, pole ...« /.../ Prideta za ovinek. Tam skoči oštir z enim velikim kolom, da bo udaril Kristusa, ma ta je bil bolj hiter in ga je udaril po hrbtu z leskovo šibo. V trenutku se je spremenil v osla. (Kocjan 1993: 122)

/.../ Ubožni gospodar gre v klet, in glej! v kleti so polni sodi najboljšega vina, a na policah je vse polno suhega mesa in drugih stvari za prigrizek, v kašči in skrinjah je polno žita in drugega blaga. Tudi denarjev se ne manjka. Z jedno besedo: pravi blagoslov božji se je razlil nad ubožno hišo, kder je bilo poprej le pomanjkanje in beda. (Križnik 1888: 16)

Več pa je tudi legend, ki poudarjajo pravično božje plačilo, že na zemlji oz. na drugem svetu. Plačilo je tako lahko za dobra dejanja pozitivno ali negativno oz. pogubljenje za slaba/zla dejanja.

Kristus pa sveti Peter sta tak hodila po sveti, pa sta prišla tam k nekim mlaticem v škegnu. Pa sta rekla, da bota onij tudi malo pomagala. Te pa začneta tudi mlatiti. Te pa se je Peter vdaro s tistim cepcem po glavi, ka je dul pau. Te pa je reko: »Pa zakaj si ti Kristus poleg me, bi tau me obvarvau, ka me ne bi

cepec vudriu?« Je reko Kristus: »Jaz ti ne morem pomagati, če nisi ti dobro sükao cepca, pa te je potuko po glavi. Te si že biu potrebn!« (Gričnik 1998: 276)

/.../ Žena, ki je pregrešno živela, je umrla, ter prišla v pekel. Ko nekoč sv. Peter in Kristus po svetu potujeta, pravi sv. Peter Kristusu: »Učenik, prosim te, rešiva mojo ženo iz pekla.« Kristus odgovori: »Naj ti bo! Vzami leskovo palico, 3 leta staro, naveži nanjo konopljino lakinje (ličje) ter jo spusti v pekel.« Peter vse tako stori in pomoli konopljino ličje v pekel. Prijelo se je nanj mnogo duš, mej njimi tudi duša Petrove žene. Ta je bila hudobna in jako nevošljiva. Ko tedaj Peter začne duše iz pekla vleči, zavpije ona na ves glas: »Peter stresi! Stresi!« Peter močno strese palico in vse duše padejo nazaj v pekel. Kar je enkrat pogubljeno, se ne da več rešiti. (v Popotnik (Arhiv ISN ZRC SAZU, junij 2007))

Pa grie pa prav Bugə sviet Pietər: »En gostilničar b rad nuotər (v nebesa op. P. N.) pāršu. Pa tu na grie, ne.« Prav: »On je predajov tistə vin, ne. Pa sa možje se napili, pijani dama pretejpal žene pa otroke, ne. Vse družine so trpele.« (Dolšek 2000: 121)

Vsa navedena moralna načela so tako občečloveška, zapisana v raznih filozofskih, psiholoških spisih (Kant (1993), Ule (2006), Musek (2000)) kot tudi splošno znana v katoliški cerkvi, natančneje kot t. i. kreposti⁷ (za dobra dejanja) in smrtni grehi (za slaba dejanja) – v kolikor govorimo o veri, ki je bila za marsikoga usmerjevalec življenja.

Viri

- Arhiv Inštituta za slovensko narodopisje Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ISN ZRC SAZU).
- Cerkvenik, J.: Korant. *Kmetijske in rokodelske novice*, 16 (1858), št. 31.
- Cestnik, A. K.: Zvit kovač. Narodna pravlica. *Kmetijske in rokodelske novice*, 16 (1858), št. 15.
- Cvetek, M. (1993): *Naš voča so zapodval*. Bohinske pravljójce. Ljubljana: Kmečki glas.
- Černigoj, F. (1988): *Javorov hudič*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Dolenc, J. (1992): *Zlati bogatin*. Tolminske pripovedke. Ljubljana: Kmečki glas.
- Dolenc, J. (2000): *Kres na Grebljici*. Povedke iz Loškega pogorja. Ljubljana: Kmečki glas.
- Dolšek, I. (2000): *Kaku se kej narod rihta. Folklorne pripovedi od Litije do Čateža*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Feričnik, L.: Kristus in sv. Peter prenočujeta. *Besednik* 1873, str. 78.
- Freuensfeld, J.: Verske bajke. *Kres* IV, št. 6 (1884), (1. jun.), str. 299.
- Freuensfeld, J.: Verske bajke. *Kres* IV, št. 7 (1884), (1. jul.), str. 346–347.
- Gričnik, A. (1995): *Noč ima svojo moč, Bog pa še večjo. Pohorje pripoveduje*. Ljubljana: Kmečki glas.

⁷ Krepost je trajno in trdno razpoloženje delati dobro. Krepost omogoča človeku ne samo, da izvršuje dobra dejanja, ampak da si za to kolikor le mogoče prizadeva. Z vsemi čutnimi in duhovnimi močmi teži krepostni človek k dobremu; trudi se za dobro in se za dobro odloča v konkretnih dejanjih (Katekizem katoliške cerkve 1993: 467).

- Gričnik, A. (1998): *Farice. Haloške folklorne pripovedi*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Iskrač, J.: Zakaj ima sveti Lukež vola. *Novice XVII* (1859), št. 37 (14. september), str. 291–292.
- J. F. St. *Kmetijske in rokodelske novice*, letn. 26, št. 24 (1868).
- J. F. St.: Kovač s Pasjega brda. *Kmetijske in rokodelske novice*, letn. 26, št. 24 (1868).
- Jarc, V: Kako je prvi gostilničar v nebesa prišel in drugi za njim. *Vrtec VIII* (1878), št. 4 (1. maj), str. 75–76.
- Jezus in sv. Peter. *Dom in svet II*, št. 9 (1889), (20. sept.), str. 189.
- Jezus in sv. Peter. *Vrtec XIII* (1883) št. 2 (1. feb.).
- Kako je prišel kovač na luno. Nepokor. *Vrtec XVII* (1887), št. 6 (1. jun.).
- Karlovcjan, S.: Zakaj dežuje, kadar mladeniči v vojsko gredo. *Loški razgledi*.
- Kelemina, J. (1930): *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva : z mitološkim uvodom*. V Celovcu: Družba sv. Mohorja.
- Kerševan, N. (2003): *Düša na bicikli. Folklorne pripovedi iz Brkinov, doline Reke in okolice*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Kocbek in Žagar: Kristus in sveti Peter. Peter rešuje svojo ženo iz pekla. *Popotnik X* (1889), št. 14 (25. jul.), str. 231.
- Kocjan, D. (1993): *Bejži zlodej, baba gre. Kraške štorije*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Kosi, A. (1891): *Narodne legende za slovensko mladino*. Zv. 3. A. Kosi, v Ptuj.
- Kosi, A.: Ubožec v nebesih. *Slovenski Gospodar* 71 (1937), št. 52 (29. dec.), str. 6–7.
- Kosi, A.: Vzveličar in sv. Peter mlatiča. *Vrtec*, 1884.
- Krajczar, K. (1996): *Kralič pa Lejpa Vida. Slovenske pravljice in povedke iz Porabja*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Kristus in sv. Peter. *Popotnik*.
- Kristus, sv. Peter in baba. *Slovan XI* (1913).
- Križnik, G.: Bodimo usmiljeni in odkritosrčni. *Vrtec*, XVIII (1888), št. 1 (1. jan.), str. 16.
- Kunaver, D. (1991): *Slovenska dežela v pripovedki in podobi*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kure, B. (2004): *Zgodbe ne moreš iz žakla zvrnit. Folklorne pripovedi iz Bele krajine*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Legenda. *Gorenjec VI* (1905), št. 48 (2. dec.), str. 1–2.
- Medved, A. (1910): *Slovenske legende*. V Celovcu: Družba sv. Mohorja.
- Merhar, I. (1904): Vekoslav Spindler: Zapihal je jug. *Ljubljanski zvon*, letn. 24, št. 12, str. 760.
- Merku, P. (1972): Nekaj legend iz Karnajske in Nadiške doline. *Traditiones*, 1972, str. 187–193.
- Merku, P.: Ljudje ob Teru. *Sodobnost*, letn. 16, št. 11 (1968).
- Meško, F. K. (1922): Gospod in Peter orjeta. *Izbrana mladinska beseda*, III. Zvezek zbirke Mladim srcem.
- Meško, K: Gospod in sv. Peter. *Angelček* (1930/1931), št. 1 (sept.), str. 1–4.
- Narodna pripovedka. *Vrtec XVII* (1887), št. 1 (1. jan.), tr. 7.
- Pajak, J. (1884): Črtice iz duševnega žitka štaj. *Slovencev*. Ljubljana: Matica Slovenska.
- Pajak, J.: Oves, oset, vražji stric. *Dom in svet* (1888).
- Plačilo pridnemu in lenuhu. *Mir XIV* (1895), št. 33, str. 140.
- Podgoriški: Kristus in sv. Peter. *Slovenski Glasnik*, IX. Zv., Št. 7 (1. julij 1863), str. 213–214.
- Radešček, R. (1983): *Slovenske legende*. V Ljubljani: Cankarjeva založba.
- Radešček, R. (1996): *Slovenske legende 2*. Idija: Bogataj, ABC Merkur.

- Rešek, D. (1995): *Brezglavjeki. Zgodbe iz Prekmurja*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Stanonik, M. (2003): *Slovenske povedke iz 20. stoletja*. Celje: Mohorjeva družba.
- Sv. Peter in vrag. V: *Gorenjec*, IV (1903), št. 35 (29. avg.).
- Sveti Peter skusi Bog biti. *Slovenska Bčela* III (1852), 45 (4. nov.), str. 366–367.
- Štorman, L.: Kovač Lojze. *Slovenski Gospodar* (1888), št. 15 (12. april), str.: 117–118; 16 (9. april), str. 126.
- Tomažič, J. (1944): *Pohorske legende*. Ljubljana: Konzorcij »Slovenca«.
- Tončič Štrancar, M. (2005): *Frk, čez drn – frk, čez trn. Prolke, pravce, štorce in prfjetce iz Brkinov in Čičarije*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Valjavec, J.: Nardona pripovedka. *Ljubljanski časnik* I (1850), št. 63 (5. listopada), str. 352.
- Vkrajene jetra. *Slovenska Bčela* II (1851), (15. jun), str. 181–182.

Literatura

- Bascom, W. R. (1965): Four Functions of Folklore. *The study of Folklore*. Alan Dundes. (ur.). Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall, 279–298.
- Hladnik, M: *Mladini in preprostemu narodu v pouk in zabavo*, objavljeno na spletni strani: <http://www.ijs.si/lit/mladini.html-l2>
- Kant, I. (1993) Kritika praktičnega uma. *Filozofski vestnik*, 14/1, str. 201–203.
- Katekizem katoliške cerkve* (1993) Ljubljana: Slovenska škofovska konferenca.
- Kmecl, M. (1996) *Mala literarna teorija*. Ljubljana: Mihelač in Nešović
- Kuret, N. (1998): *Praznično leto Slovencev*. Ljubljana: Družina
- Monaghan, J., Peter, J. (2000): *Social and Cultural Anthropology: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Musek, J. (2000) *Nova psihološka teorija vrednot*. Ljubljana: Inštitut za psihologijo vrednot
- Orožen, M. (2006): Slovenske narodne legende v prozi: globinsko pomensko sporočilo in površinska jezikovna ubeseditev. *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Pernoud, R. (2003): *Nehajmo že s tem srednjim vekom*. Ljubljana: Družina
- Šmitek, Z. (2004): *Mitološko izročilo Slovencev*. Ljubljana: Študentska založba.
- Ule, A. (2006): *Znanost, družba, vrednote*. Maribor: Aristej.
- Röhrich, L. (1991): *Folktales and reality*. Bloomington: Indiana Univesity Press.

Educational Function in Tales with Christian Content

Petra Novak

Educational or didactic hints in texts come in different forms, in verses or in the form of plain texts.

Legend is one of the genres in which the moral lesson is commonly expressed directly and is then justified. The quick educational end of the legend should be its main point, so the depiction story is short with no unnecessary action; the legend is, therefore, short. Titles and subtitles of legends many times show the educational note, especially the titles from the times when the collection of Mohorian tales was emerging

Many legends are religiously and practically educational. Components of practical education and religious education are fully interweaved because, in addition to believing in (infallible) God, the legends also talk about other (civilian) qualities that are required for pleasant coexistence with other people. In my opinion, there is even more emphasis on the latter. Two characters (St. Peter and Jesus Christ) with whom the legend leads us to that knowledge are taken from the religious/Christian world

The instruction for proper behaviour that the legend gives people (success will be achieved if a person can see themselves in one of the characters, which is not difficult since the names are derived from general names) is clear: many things can be achieved with patience, diligence and persistence; one needs to sacrifice for their happiness; loyalty to the rightness of God's intentions; with our own and with God's help a lot can be accomplished in life; obedience, etc. In the background of this information, there is a belief that, with God's help, the world is finally balanced and in order. To maintain the balance, every change in the positive side of the world has its negative contrast. Legends that make us believe so are those in which a good deed is rewarded, and bad deed is punished.